

KS. KRZYSZTOF MIKOŁAJCZUK

KATOLICKIE KOŚCIOŁY WSCHODNIE
NIE MAJĄCE WŁASNEJ HIERARCHII
(WYBRANE ZAGADNIENIA)*

WSTĘP

Katechizm Kościoła Katolickiego poucza, że: „Jest jedyny Kościół Chrystusowy, który wyznajemy w Symbolu wiary jako jeden, święty, powszechny i apostołski. Te cztery przymioty, nierozdzielnie ze sobą połączone, wskazują na istotne rysy Kościoła i jego posłania [...]”¹. Od zarania dziejów „[...] ten jeden Kościół ukazuje się jednak w wielkiej *różnorodności*, która pochodzi zarówno z różnaitości darów bożych, jak i wielości otrzymujących je osób. W jedności Ludu Bożego gromadzi się różnorodność narodów i kultur [...]”².

Ks. dr KRZYSZTOF MIKOŁAJCZUK – adiunkt Katedry Prawa Katolickich Kościołów Wschodnich Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: Al. Raławickie 14, 20-950 Lublin.

* Referat pt. „«Inne» Kościoły *sui iuris*”, wygłoszony na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II podczas Międzynarodowej Konferencji z okazji 15-lecia wejścia w życie KKKW („Ustrój hierarchiczny katolickich Kościołów wschodnich”) dn. 20 października 2006 r. Niniejszy artykuł przybliży jego niewielką część.

¹ Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994, 811 (dalej cyt. KKK); Kongregacja Świętego Oficjum, *List do Biskupów Anglii* (16 września 1864), w: H. Denzinger, A. Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Freiburg im Br. 1976, 2888; Sobór Watykański II, Konstytucja *Lumen gentium*, 8, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, tekst polski, nowe tłumaczenie, Poznań 2002. Wykorzystując bogactwo różnorodnych dokumentów, w wielu miejscach niniejszego artykułu będę korzystał z przypisów zamieszczonych w wyżej wymienionym wydaniu dokumentów soborowych.

² KKK 814. Katechizm, przywołując dyrektywy soborowe, dodaje: „[...] Stąd też we wspólnocie kościelnej (*in ecclesiastica communione*) prawomocnie istnieją Kościoły party-

Tematem niniejszej analizy są Kościoły *sui iuris*, które prawodawca nazywa „innymi” (pozostałymi)³. Gdy dokonujemy analizy norm kodeksowych, nie sposób nie zauważyć, że właściwie tylko trzy kanony bezpośrednio odnoszą się do wskazanego w temacie zagadnienia. Są to kan. 174, 175 i 176 KKKW. Powstaje pytanie, dlaczego w tak skromny sposób prawodawca określił ich status prawny.

Ojcowie Soborowi zwracają uwagę, że „Instytucje Kościołów Wschodnich, ich obrządki liturgiczne, tradycje kościelne oraz porządek życia chrześcijańskiego cieszą się wielkim szacunkiem Kościoła katolickiego. W nich bowiem, jako odznaczających się czcigodną starożytnością, jaśniej to, co począwszy od Apostołów poprzez Ojców, tworzy Tradycję, a co stanowi część objawionego przez Boga i niepodzielnego dziedzictwa Kościoła powszechnego [...]”⁴. Należy zatem przeanalizować normy kodeksowe, które w jakimś stopniu przybliżą nam to interesujące zagadnienie.

I

Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich w kan. 27-41 traktuje o statusie prawnym Kościoła *sui iuris*: „Kościołem *sui iuris* uznaje się wspólnotę

kularne, korzystające z własnych tradycji [...]” – Sobór Watykański II, Konstytucja *Lumen gentium*, 13.

³ *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, AAS 82 (1990), VI tytuł, rozdział II (dalej cyt. KKKW). W niniejszym opracowaniu będę korzystał z wydania polskiego kodeksu. *Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, promulgowany przez papieża Jana Pawła II, Lublin 2002. Redaktor polskiego tłumaczenia, L. Adamowicz, we słowie wstępnym zaznacza, że: „Zamieszczono w nim oryginalny łaciński tekst Kodeksu z uwzględnieniem zmian dokonanych przez Ojca Świętego listem apostolskim «*Ad tuendam fidem*» z 1998 roku. Towarzyszą mu: tekst polskiego tłumaczenia oraz dodatkowy aparat naukowy, który obejmuje: odsyłacze do źródeł KKKW na podstawie watykańskiego wydania Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich z 1995 roku; odsyłacze do kanonów paralelnych kodyfikacji prawa Kościoła łacińskiego z lat 1983 i 1917; odsyłacze do kanonów paralelnych częściowej kodyfikacji prawa Kościołów wschodnich dokonanej przez Papieża Piusa XII w latach 1949-1957; odsyłacze do wypowiedzi Papieskiej Rady Interpretacji Tekstów Prawnych odnoszących się do kanonów KKKW bądź do identycznych lub podobnych w treści kanonów KPK z 1983 roku; wykaz podstawowych uzupełniających norm pozakodeksowych, dotyczących Kościołów wschodnich” – tamże, s. 5. Wspominam o tym, gdyż w artykule będę wykorzystywał źródła zawarte w tym polskim wydaniu kodeksu.

⁴ Sobór Watykański II, Dekret *Orientalium Ecclesiarum*, 1; *L e o n XIII*, List apostolski *Orientalium dignitas*, 30 listopada 1894; *L e o n i s XIII, Acta*, t. XIV, s. 201 n.

chrześcijan powiązaną hierarchią według prawa, którą jako *sui iuris* wyraźnie lub milcząco uznała najwyższa władza Kościoła”⁵. Dokonując analizy tego przepisu, można wymienić trzy zasadnicze dla każdego typu Kościoła *sui iuris* elementy prawne. Są nimi: wspólnota chrześcijan, czyli część Ludu Bożego; własna hierarchia, wspólnota chrześcijan powiązana z hierarchią według prawa; wspólnota uznana wyraźnie lub milcząco przez najwyższą władzę Kościoła. Inną ważną informację znajdujemy w kan. 28, który stanowi, że: „Obrządek jest dziedzictwem liturgicznym, teologicznym, duchowym i dyscyplinarnym wyodrębnionym przez kulturę i okoliczności historyczne narodów, wyrażającym sposób przeżywania wiary, właściwy dla każdego Kościoła *sui iuris*”. Kościoły te mają więc własne rytury, które wyróżniają je od Kościoła katolickiego tradycji łacińskiej.

Prawo Kościołów wschodnich uznaje te obrządki, które pochodzą z tradycji: aleksandryjskiej, antiocheńskiej, armeńskiej, chaldejskiej, konstantynopolitańskiej (bizantyjskiej)⁶. Można więc powiedzieć, że Kościół *sui iuris* to specyficzna wspólnota wiernych. Dlatego też, ze względu na tę specyfikę, stopień rozwoju i organizacji Kościoła, można wyróżnić trzy typy Kościołów *sui iuris*: Kościoły *sui iuris* ze strukturą patriarchalną; Kościoły *sui iuris* ze strukturą arcybiskupią większą; Kościoły *sui iuris* ze strukturą metropolitalną; i czwarty typ, Kościoły, które mają niższy stopień organizacji wewnętrznej.

Podsumowując należy stwierdzić, że Kościołem *sui iuris* można nazwać wspólnotę wiernych chrześcijan tworzących część Kościoła powszechnego, którzy żyją według pięciu różnych tradycji wschodnich i tradycji łacińskiej. Status tych Kościołów jest zatwierdzony przez najwyższą władzę Kościoła, a ich elementami konstytutywnymi są: wierni – lud boży, ryt oraz władza – hierarchia.

⁵ KKKW, kan. 27; P i u s XII, Motu proprio *Postquam Apostolicis Litteris*, 9 lutego 1952, 303 § 1, n. 1. Wiele interesujących wiadomości (z bogatą bibliografią) dotyczących Kościoła *sui iuris* można odnaleźć w artykule: O. K h o r t y k, *Kościół „sui iuris”*. *Kwestie natury prawnej*, „Roczniki Nauk Prawnych” 17(2007), nr 1, s. 167-185.

⁶ KKKW, kan. 28 § 2; P i u s XII, Motu proprio *Postquam Apostolicis Litteris*, 9 lutego 1952, 303 § 1, n. 1; KKK 1203; J. G a j e k, K. N i t k i e w i c z, *Wprowadzenie do dekretu o Katolickich Kościołach Wschodnich*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, s. 175.

II

Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich stanowi: Kan. 174 – Kościół *sui iuris*, który nie jest ani patriarchalny, ani arcybiskupi większy, ani metropolitalny, powierza się Hierarsze, który przewodzi mu według norm prawa wspólnego i prawa partykularnego wydanego przez Biskupa Rzymskiego.

Kan. 175 – Kościoły te są zależne bezpośrednio od Stolicy Apostolskiej; prawa zaś i obowiązki, o których mowa w kan. 159 n. 3-8, wykonuje Hierarcha delegowany przez Stolicę Apostolską⁷.

Kan. 176 – Jeśli prawo wspólne odsyła do prawa partykularnego albo do najwyższej władzy administracyjnej Kościoła *sui iuris*, władzą kompetentną w tym Kościele jest Hierarcha, który przewodzi mu według prawa, za zgodą Stolicy Apostolskiej, chyba że co innego zostało wyraźnie postanowione.

Wielu kanonistów, komentując te kanony⁸, wymienia następujące Kościoły, które w jakimś stopniu identyfikują się z wyżej wymienionymi normami prawodawstwa Kościołów wschodnich: Kościół greckokatolicki w byłej Jugosławii – z eparchią Križevcy w Chorwacji, z egzarchatem apostolskim w Czarnogórze oraz egzarchatem apostolskim w Macedonii; grecki-bizantyjski katolicki Kościół – z egzarchatem apostolskim dla Grecji w Atenach i egzarchatem apostolskim dla Turcji w Istambule; Kościół bizantyjsko-bułgarski –

⁷ Przywołana norma kanonu 159 stanowi: „W Kościele metropolitalnym *sui iuris*, któremu przewodzi, Metropolita, oprócz tego, co przyznaje mu prawo wspólne lub partykularne ustanowione przez Biskupa Rzymskiego, posiada następujące kompetencje: 3° erylować trybunał metropolitalny; 4° czuwać, aby wiara i dyscyplina kościelna były dokładnie zachowywane; 5° odbywać wizytację kanoniczną w eparchiach, jeśli zaniedbuje ją Biskup eparchialny; 6° mianować administratora eparchii w przypadku określonym w kan. 221 n. 4; 7° osobę prawnie przedstawioną na urząd lub wybraną, mianować lub zatwierdzać, jeśli Biskup eparchialny w czasie określonym przez prawo, nie wykrywszy przeszkody, tego nie uczynił, mianować ekonoma eparchialnego, jeśli Biskup eparchialny upomniany tej nominacji zaniedbał; 8° wraz z Biskupami eparchialnymi i innymi, do których to należy, ogłaszać akta Biskupa Rzymskiego, chyba że Stolica Apostolska bezpośrednio to uczyniła, i troszczyć się, aby rozporządzenia, które są zawarte w tych aktach, były wiernie wypełnione” – KKKW, kan. 159, n. 3-8; *Ant. can.* 9. Syn. Zamosten. Ruthenorum, a. 1720, tit. V; Syn. prov. Alba-Iulien. et Fagarasien. Rumenorum, a. 1872, tit. II, cap. III, 6; Constantinop. IV, can. 19. Syn. prov. Alba-Iulien. et Fagarasien. Rumenorum, a. 1872, tit. II, cap. III, 6; Nic. II, can. 11.

⁸ Por. J. F a r i s, *Eastern Catholic Churches: Constitution and Governance. According to the Code of Canons of the Eastern Churches*, New York 1992, s. 397-399; V. P o s p i s h i l, *Eastern Catholic Church Law. According to the Code of Canons of the Eastern Churches*, New York 1993, s. 156.

z egzarchatem apostolskim w Sofii w Bułgarii; Kościół bizantyjsko-słowacki⁹ – z eparchią w Preszowie na Słowacji, egzarchatem apostolskim w Koszycach oraz eparchią św. Cyryla i Metodego w Toronto w Kanadzie; Kościół italo-albański – z eparchią w Lungro (Kalabria) we Włoszech i eparchią Piana degli Albanesi na Sycylii oraz monasterem egzarchalnym Grottaferrata we Włoszech; bizantyjsko-węgierski Kościół – z eparchią w Hajdúdorog oraz z egzarchatem apostolskim w Miskolcu na Węgrzech; albański bizantyjski Kościół katolicki – z administratorem apostolskim w południowej Albanii; Kościół bizantyjsko-białoruski, bizantyjsko-rosyjski i gruziński¹⁰.

Warto tu odnotować, że trzy wspólnoty, wymienione jako ostatnie, są określane jako te, które nie mają swojej hierarchii. Po wnikliwej analizie powyższych kanonów, przypatrując się tym Kościołom, okazuje się, że nawet te, które mają swoją hierarchię i cieszą się autonomią, są jednak niemal całkowicie i bezpośrednio zależne od Stolicy Apostolskiej.

Przywoływany już Sobór Watykański II, w Dekrecie o Kościołach Wschodnich Katolickich, nauczał: „Święty i katolicki Kościół, który jest Mistycznym Ciałem Chrystusa, tworzą wierni organicznie zjednoczeni tą samą wiarą, tymi samymi sakramentami i tym samym kierowaniem w Duchu Świętym, którzy łącząc się w różne grupy spojone przez hierarchię, stanowią Kościoły partykularne albo obrządki. Istnieje między nimi niezwykła łączność, tak że zróżnicowanie w Kościele nie tylko nie szkodzi jego jedności, lecz nawet ją podkreśla; zamierzeniem bowiem Kościoła katolickiego jest, aby tradycja każdego Kościoła partykularnego czy obrządku pozostała bezpieczna i nienaruszona, a równocześnie chce on dostosować swój sposób życia do

⁹ Por. J. L i m a n ó w k a, *Grekokatolicy na Słowacji*, „Biuletyn KAI” 45 (2001), s. 29.

¹⁰ Por. P. P i n t o, *Commento al Codice dei Canonici delle Chiese Orientali*, Città del Vaticano 2001, s. 161-162; D. S a l a c h a s, *Istituzioni di diritto canonico delle Chiese cattoliche orientali*, Roma-Bologna 1993, s. 203; G a j e k, *Wprowadzenie do dekretu*, s. 174; także: L. A d a m o w i c z, *Przynależność do Kościoła „sui iuris” według obowiązującego prawa kościelnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 8(1998), s. 133-134; J. G a j e k, *Ogólna panorama Kościołów wschodnich*, „Communio” (wyd. pol.), 13(1993), nr 4, s. 3-9; F a r i s, *Eastern Catholic Churches*, s. 54-64; P o s p i s h i l, *Eastern Catholic*, s. 15-22; R. R o b e r s o n, *Chrześcijańskie Kościoły Wschodnie*, Kraków 2005, s. 205-219; C. V a s i l, *Etnicità delle Chiese sui iuris e l'Annuario Pontificio*, w: *Le Chiese sui iuris. Criteri di individuazione e delimitazione*, Venezia 2005, s. 97-108; L. O k u l i k, *Configurazione canonica delle Chiese orientali senza gerarchia*, w: tamże, s. 209-228; I. C e f f a l i a, *La Chiesa Italo-albanese, Chiesa sui iuris?*, w: tamże, s. 193-208. Jako załącznik do niniejszego artykułu dołączam zebrane w tabelach informacje o Kościołach *sui iuris* (s. 190-193), które opracowałem na podstawie wykazu zaczerpniętego z *Annuario Pontificio* przez ks. Ronalda G. Robersona, wybitnego amerykańskiego znawcę omawianego zagadnienia.

różnych potrzeb czasu i miejsca”¹¹. Te zaś „[...] Kościoły partykularne, zarówno Wschodu, jak i Zachodu, chociaż częściowo różnią się między sobą tak zwanymi obrządkami, to znaczy liturgią, dyscypliną kościelną i dziedzictwem duchowym, w równej jednak mierze powierzają się duszpasterskiemu przewodnictwu Biskupa Rzymu, który jest z woli Bożej następcą św. Piotra w sprawowaniu zwierzchnictwa w całym Kościele. Posiadają one jednakową godność, tak że żaden z nich nie przewyższa pozostałych z racji obrządku, korzystają z tych samych praw i podlegają tym samym zobowiązaniom, również gdy chodzi o głoszenie Ewangelii całemu światu (por. Mt 16, 15) pod kierunkiem Biskupa Rzymu”¹².

Ten sam dokument Ojców Soborowych podaje, że „[...] na całym świecie należy więc zadbać o zachowanie i wzrost wszystkich Kościołów partykularnych i z tego też względu trzeba ustanawiać parafie i własną hierarchię wszędzie tam, gdzie wymaga tego dobro duchowe wiernych. Niech zaś hierarchowie różnych Kościołów partykularnych, sprawujący jurysdykcję na tym samym terytorium, uzgodniwszy stanowiska podczas okresowych spotkań, starają się o to, by przestrzegać jedności działania i zgodnymi siłami wspomagać wspólne inicjatywy w celu skuteczniejszego rozwoju religii i zapewnienia większej dyscypliny duchowieństwa”¹³.

Czy zatem zalecenia Ojców Soborowych w tymże Dekrecie są tak trudne do zrealizowania w Kościele? Zasadne wydaje się chyba nieco dokładniejsze zgłębienie tych zagadnień, poczynając od tych Kościołów, które nie mają swojej hierarchii.

¹¹ Sobór Watykański II, Dekret *Orientalium Ecclesiarum*, 2; Św. L e o n IX, List *In terra pax*, r. 1053: „Ut enima”; I n n o c e n t y III, Sobór Lateraneński IV, r. 1215, rozdz. IV: „Licet Graecos”; List *Inter quatuor*, 2 sierpnia 1206: „Postulasti postmodum”; I n n o c e n t y IV, List *Cum de cetero*, 27 sierpnia 1247; List *Sub catholicae*, 6 marca 1254, wstęp; M i k o ł a j III, Instrukcja *Istud est memoriale*, 9 października 1278; L e o n X, List apostolski *Accepimus nuper*, 18 maja 1521; P a w e ł III, List apostolski *Dudum*, 23 grudnia 1534; P i u s IV, Konstytucja *Romanus Pontifex*, 16 lutego 1564, § 5; K l e m e n s VIII, Konstytucja *Magnus Dominus*, 23 grudnia 1595, § 10; P a w e ł V, Konstytucja *Solet circumspecta*, 10 grudnia 1615, § 3; B e n e d y k t XIV, Encyklika *Demandatam*, 24 grudnia 1743, § 3; Encyklika *Allatae sunt*, 26 czerwca 1755, §§ 3,6-19,32; P i u s VI, Encyklika *Catholicae communionis*, 24 maja 1787; P i u s IX, List *In suprema*, 6 stycznia 1848, § 3; List apostolski *Ecclesiam Christi*, 26 listopada 1853; Konstytucja *Romani Pontificis*, 6 stycznia 1862; L e o n XIII, List apostolski *Praeclara gratulationis*, 20 czerwca 1894, nr 7; List apostolski *Orientalium dignitas*, 30 listopada 1894, wstęp – oraz inne.

¹² Sobór Watykański II, Dekret *Orientalium Ecclesiarum*, 3.

¹³ Por. P i u s XII, Motu proprio *Cleri sanctitati*, 2 czerwca 1957, kan. 4.

III

Przedmiotem niniejszego artykułu jest status prawny Kościołów wschodnich rytu bizantyjskiego, do których zaliczyć należy wiernych wspólnoty bizantyjskiej: albańskiej, białoruskiej, rosyjskiej oraz – w jakimś stopniu – gruzińskiej¹⁴. Zasadnicze pytanie, jakie należy postawić jako zagadnienie problemowe, jest następujące: Czy cztery z wyżej wymienionych wspólnot wiernych grekokatolickich można uznać za wspólnoty Kościołów *sui iuris*? Aby udzielić odpowiedzi na tak postawione pytanie, należy dokonać krótkiej charakterystyki tychże wspólnot, które – ze względu na swą specyfikę – jak się wydaje, nie spełniają wymogów, o których stanowi Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich, określając naturę i fizjonomię jurysdykcyjną Kościołów *sui iuris*¹⁵.

Stolica Apostolska, wykazując zainteresowanie losem wiernych tych wspólnot eklezjalnych, podejmuje działania mające na celu wypracowanie podstaw prawnych dla uznania ich za Kościoły *sui iuris*. Obecnie jednak tylko w stosunku do dwóch z tych wspólnot (albańskiej i białoruskiej) zostały podjęte kroki kanoniczne, mające na celu zapewnienie duszpasterstwa wiernym, kiedy to Stolica Apostolska mianowała jednego biskupa dla wiernych w Albanii i wizytatora apostolskiego na Białorusi¹⁶.

Dla wiernych wspólnoty bizantyjskiej w Albanii Stolica Apostolska utworzyła w 1939 roku administraturę apostolską, która była powierzona tymczasowo delegatowi apostolskiemu w Albanii do 1945 roku, kiedy to został – ze względów politycznych – wydalony z Albanii. Dopiero po 50 latach, w roku 1996, Stolica Apostolska mianowała dla administratury apostolskiej biskupa, którym został franciszkanin o. Hil Kabashi. Wydaje się, że w tym kontekście rodzi się pytanie, dlaczego Stolica Apostolska utworzyła administraturę apostolską, a nie egzarchat? Opierając się na danych, dotychczas skąpo publikowanych, wszyscy wierni podlegający biskupowi Kabashi są rytu łacińskiego. Istnieją bardziej aktualne dane z 1998 roku świadczące o tym, że niektórzy spośród wiernych w Albanii identyfikują się z Kościołem grekokatolickim (bizantyjsko-albańskim), jednak nie mają parafii ani kapłana,

¹⁴ Ze względu na ograniczoną liczbę stron niniejszego artykułu omówię jedynie te wspólnoty. Informacja o pozostałych Kościołach *sui iuris* będzie w najbliższym czasie przyczynkiem do kolejnych analiz.

¹⁵ Por. KKKW, kan. 174-176; O k u l i k, *Configurazione canonica*, s. 209-210.

¹⁶ Tamże, s. 210.

który byłby ich duszpasterzem¹⁷. Przykładowo *Annuario Pontificio* z 2003 roku zawiera informację, że właśnie brak wiernych jest przyczyną, iż do tej pory nie można było zaliczyć tego Kościoła w Albanii jako formy mniejszej Kościoła *sui iuris*. Należy zauważyć, że ta administratura apostolska w *Annuario Pontificio* została umiejscowiona wśród administratur apostolskich, a nie w kręgu Kościołów wschodnich, do którego należy między innymi Kościół grekokatolicki (bizantyjski) italo-albański. Ten fakt nasuwa przypuszczenie, że sytuacja eklezjalna i jurydyczna tej wspólnoty w Albanii nie została jeszcze obecnie zdefiniowana przez Stolicę Apostolską¹⁸.

Nie można poświadczyć istnienia wiernych grekokatolików w Gruzji. W *Annuario Pontificio* nie wspomina się ani o wiernych, ani w ogóle o tym kościele. Znajdziemy jednak odnośnik do jednej parafii wiernych w Istambule w Turcji, ale nie ma ona kapłana, który mógłby świadczyć posługę duszpasterską. W takim razie powstaje wątpliwość, czy istnienie jednej parafii jest wystarczające, by można mówić o Kościele *sui iuris*, zwłaszcza że na terytorium Gruzji nigdy nie istniał Kościół bizantyjski-gruziński. Natomiast rozwinęła się tu znacznie wspólnota armeńska, która po uzyskaniu niepodległości w 1991 roku podjęła na nowo swoje życie kościelne. Fakt, że o tej wspólnocie nie ma mowy w *Annuario Pontificio* – jako wspólnocie wschodniej – pozwala przypuszczać, że jurysdykcyjnie została powiązana z administraturą apostolską łacińską dla Rosji Południowej ze stolicą w Saratowie, a od 2002 roku – z diecezją w Saratowie. Takie powiązanie jurysdykcyjne wspólnoty wschodniej z administraturą apostolską łacińską miało już miejsce w historii, kiedy to w 1919 roku Stolica Apostolska zamierzała tworzyć okręgi własne dla wspólnot wschodnich, ale należących jednocześnie do diecezji łacińskiej Tyraspolu (z rezydencją biskupa w Saratowie nad Wołgą)¹⁹.

Dla grekokatolików w Rosji utworzono dwa egzarchaty. Pierwszy z nich, egzarchat apostolski, został utworzony w 1917 roku przez metropolitę halickiego Andrzeja Szeptyckiego. Metropolita otrzymał specjalne upoważnienia od papieża Piusa X dla grekokatolików, uznawanych i wspomaganych przez edykt tolerancyjny wydany przez cara Mikołaja II. Pierwszym egzarchą był ksiądz Leonid Fedorow, wkrótce jednak został on aresztowany i poddany prześladowaniu bolszewickiemu, tak że jego działalność duszpasterska została

¹⁷ Por. R o b e r s o n, *Chrześcijańskie Kościoły*, s. 219.

¹⁸ Por. O k u l i k, *Configurazione canonica*, s. 210-211.

¹⁹ Tamże, s. 211; R o b e r s o n, *Chrześcijańskie Kościoły*, s. 218-219; F a r i s, *Eastern Catholic Churches*, s. 54.

uniemożliwiona. W 1940 roku metropolita halicki Andrzej Szeptycki mianował swego brata Klemensa egzarchą dla Rosji; on także był prześladowany i zmarł w więzieniu we Włodzimierzu w 1952 roku. Drugi egzarchat został utworzony w 1928 roku ze stolicą w Harbinie (Chiny) dla grekokatolików rosyjskich przebywających na terenie Chin. Papież Pius XI mianował maria-
nina, księdza Fabiana Abrantowicza, administratorem apostolskim dla katolików wschodnich rosyjskich, przyznając mu tytuł archimandryty. W 1939 roku, po swoim powrocie z Rzymu, gdzie brał udział w Kapitulie Generalnej Marianów, został aresztowany i skazany na 10 lat łagrów. Zmarł w więzieniu w 1946 roku. Po aresztowaniu ks. Abrantowicza Stolica Apostolska mianowała administratorem apostolskim w Harbinie księdza Andrzeja Cikotę (również maria-
nina). Prowadził on działalność duszpasterską do grudnia 1948 roku, kiedy to został aresztowany i wywieziony do łagru na Syberię, gdzie zmarł w 1952 roku. Na skutek tych prześladowań niektórzy wierni ze wspólnoty w Harbinie wyemigrowali za granicę. Obecnie istnieją dwie parafie wiernych grekokatolików rosyjskich w Montrealu (Kanada) i Melbourne (Australia). Należy też wspomnieć o obecności na terenie Rosji Centralnej i na Syberii wiernych grekokatolików pochodzenia ukraińskiego i białoruskiego, którzy zostali deportowani w czasie reżimu sowieckiego. Z nich powstały zaczątki wspólnot grekokatolickich, których językiem liturgicznym jest nadal język starocerkiewno-słowiański. Chociaż te wspólnoty nie mają ani swojego hierarchy, ani zbyt wielu księży, jednak odwołują się do egzarchatu utworzonego w 1917 roku²⁰.

Wyżej wymienione wspólnoty grekokatolickie (bizantyjsko-rosyjskie) zostały wspomniane przez *Annuario Pontificio*, więc należy wyciągnąć wniosek, że Stolica Apostolska ma zamiar, chociaż jeszcze tego nie uczyniła, odtworzyć ich struktury hierarchiczne. Można więc uznać, że brak hierarchy, zwierzchnika kościelnego nie jest przeszkodą, aby zaliczyć wiernych do Kościoła *sui iuris*, albo przynajmniej do Kościołów, które mają niższy stopień organizacji wewnętrznej.

Dla wiernych grekokatolików białoruskich Stolica Apostolska ustanowiła w 1931 roku jako wizytatora apostolskiego biskupa bł. Mikołaja Czarnckiego, który zmarł w 1959 roku, po 13 latach deportacji. W październiku 1939 roku metropolita halicki Andrzej Szeptycki, odwołując się do specjalnych uprawnień (przyznanych mu przez Stolicę Apostolską), utworzył egzar-

²⁰ Por. O k u l i k, *Configurazione canonica*, s. 212-213.

chat białoruski, powołując Antoniego Niemancewicza na egzarchę. Ten jednak wkrótce został aresztowany i wywieziony do obozu koncentracyjnego, gdzie zmarł w 1942 roku. Ważna jest informacja, że 22 listopada 1941 roku papież Pius XII zatwierdził nominacje, których dokonał metropolita Szeptycki; w ten sposób zostały one uznane jako nominacje papieskie. Uznać należy więc, że wspólnota ta miała własnego hierarchę. Po II wojnie światowej, kiedy Białoruś została wchłonięta przez ZSSR, zlikwidowano Kościół grekokatolicki białoruski, właściwie został on wchłonięty przez Kościół prawosławny rosyjski. Wierni Kościoła grekokatolickiego białoruskiego, którym udało się wyjechać za granicę, na obczyźnie stworzyli kilka wspólnot, między innymi w Londynie, Paryżu, a także w Ameryce Północnej – zwłaszcza w Chicago²¹. Aktualnie na terenach Białorusi obecnych jest nawet kilkanaście wspólnot grekokatolickich (parafii). W związku z powyższym Kościół grekokatolicki na Białorusi można zaliczyć do form mniejszych Kościołów *sui iuris*, ponieważ – w różnych proporcjach – zawiera on te elementy, które kwalifikują kanonicznie ten Kościół do struktur kościelnych. Następnym krokiem Stolicy Apostolskiej wydaje się utworzenie egzarchatu, który z czasem stałby się eparchią. Jednak taka decyzja mogłaby wywołać pewne opory, a nawet trudności, jeśli chodzi o relacje ekumeniczne z Kościołem prawosławnym rosyjskim, ponieważ tytuł egzarchy Białorusi należy do jurysdykcji patriarchatu moskiewskiego, którym jest obecnie metropolita Mińska, Filaret²².

*

Krótką charakterystyka tych czterech wspólnot bizantyjskich – albańskiej, gruzińskiej, rosyjskiej i białoruskiej – ukazuje, że trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie: czy te wspólnoty można uznać za wspólnoty Kościołów *sui iuris*. Niemniej jednak mają one specyficzną formę swojej struktury kanonicznej uznawaną przez Stolicę Apostolską, z wyjątkiem wspólnoty w Gruzji.

Trudno nie zauważyć, że z różnych powodów – historycznych, politycznych, społecznych i prawnych – wspólnoty te nie spełniały warunków uznania ich za Kościoły *sui iuris*. Także obecnie nie spełniają wszystkich warunków

²¹ Por. R o b e r s o n, *Chrześcijańskie Kościoły*, s. 217-218.

²² Por. O k u l i k, *Configurazione canonica*, s. 214-216; J. G a j e k, *Kościół grekokatolicki na Białorusi na granicy legalności*, „Biuletyn KAI” 14(2003), s. 26.

zawartych w kanonach KKKW, które upoważniałyby je do nazwy Kościoła *sui iuris*. Istotne jest to, że są to wspólnoty odznaczające się dużą żywotnością, a ich działalność jest poświadczeniem, że Kościół jest winnicą Pana, żywym organizmem. Wydaje się więc, że nadal – pomimo braku umocowania prawnego tychże wspólnot, które umożliwiłoby uznanie ich statusu jako Kościołów *sui iuris* – Stolica Apostolska wykazuje zainteresowanie losem wiernych tych wspólnot eklezjalnych.

Istnieje kilka możliwości prawnego usankcjonowania statusu tychże wspólnot:

1. Stolica Apostolska, kierowana względami duszpasterskimi, wyznacza wizytatora apostolskiego, który nawiązuje kontakty z wiernymi i zachęca ich do organizowania się w parafie, oraz pasterza, który sprawowałby sakramenty, będące znakiem żywotności i jedności Kościoła.

2. Stolica Apostolska powołuje delegata apostolskiego, który mógłby kierować daną wspólnotą Kościoła.

3. Stolica Apostolska wyraża zgodę na powiązanie jurysdykcyjne wspólnoty wschodniej z Kościołem partykularnym łacińskim lub innym Kościołem *sui iuris*.

4. Z czasem mogą zaistnieć okoliczności prawne do utworzenia formalnych struktur kościelnych.

Należy zauważyć, że odtwarzanie struktur tychże Kościołów może powodować, że należy zastosować jakąś formę wyjątku od zasady, jednak pozostaje pewność, że najwyższa władza w Kościele – Papież albo Sobór Powszechny – jest jedyną władzą, która może wyznaczyć linie tworzenia i powstawania lub odtworzenia Kościoła *sui iuris*.

KATOLICKIE KOŚCIOŁY WSCHODNIE
POZOSTAŁE KOŚCIOŁY *SUI IURIS*, kan. 174-176 KKKW

Grekokatolicy w byłej Jugosławii

Struktura organizacyjna	1990	2000	2005	2006	2007	Bp.	Par.	K-d.	K-z.	Z.	S-z.	D-s.	S.
Eparchia w Križevcy – Chorwacja	48 768	48 775	15 311	21 467	21 480	1	44	28	0	0	58	0	10
Egzarchat apostolski w Czarnogórze		ustan. 2003	22 934	22 897	22 720	1	21	15	2	2	62	0	10
Egzarchat apostolski – Macedonia		ustan. 2000	11 398	11 483	11 483	1	5	8	0	2	18	0	18
Liczba całkowita	48 768	48 775	49 643	55 847	55 691	3	70	51	2	2	138	0	38

Grecki-bizantyjski Kościół katolicki

Struktura organizacyjna	1990	2000	2005	2006	2007	Bp.	Par.	K-d.	K-z.	Z.	S-z.	D-s.	S.
Egzarchat apostolski dla Grecji w Atenach	2300	2300	2300	2300	2300	1	3	8	0	2	12	1	0
Egzarchat apostolski dla Turcji w Istambule	50	40	40	30	25	0	1	0	0	0	0	0	0
Liczba całkowita	2350	2340	2340	2330	2325	1	4	8	0	2	12	1	0

Oznaczenia: Bp. – liczba biskupów, Par. – liczba parafii, K-d. – liczba księży diecezjalnych, K-z. – liczba księży zakonnych, Z. – liczba zakonników, S-z. – liczba sióstr zakonnych, D-s. – liczba stałych diakonów, S. – liczba seminarzystów, ustan. – ustanowienie.

Bizantyjsko-bułgarski Kościół katolicki

Struktura organizacyjna	1990	2000	2005	2006	2007	Bp.	Par.	K-d.	K-z.	Z.	S-z.	D-s.	S.
Egzarchat apostolski w Sofii – Bułgaria	15 000	15 000	10 000	10 000	10 107	1	21	5	16	17	41	0	0
Liczba całkowita	15 000	15 000	10 000	10 000	10 107	1	21	5	16	17	41	0	0

Bizantyjsko-słowacki Kościół katolicki

Struktura organizacyjna	1990	2000	2005	2006	2007	Bp.	Par.	K-d.	K-z.	Z.	S-z.	D-s.	S.
Eparchia w Preszowie – Słowacja	361 060	118 740	136 593	136 965	137 203	2	166	237	22	25	86	1	69
Egzarchat apostolski Koszyce – Słowacja	ustan. 1997	72 304	83 776	79 550	81 132	1	90	149	12	20	45	3	23
Eparchia św. Cyryla i Metodego w Toronto – Kanada	30 000	20 000	5 000	2 500	25 000	1	7	5	1	1	0	0	1
Liczba całkowita	391 060	21 044	225 369	219 015	243 335	4	263	391	35	46	131	4	93

Oznaczenia: Bp. – liczba biskupów, Par. – liczba parafii, K-d. – liczba księży diecezjalnych, K-z. – liczba księży zakonnych, Z. – liczba zakonników, S-z. – liczba siostr zakonnych, D-s. – liczba stałych diakonów, S. – liczba seminarzystów, ustan. – ustanowienie.

Italo-albański bizantyjski Kościół katolicki

Struktura organizacyjna	1990	2000	2005	2006	2007	Bp.	Par.	K-d.	K-z.	Z.	S-z.	D-s.	S.
Eparchia w Lungro (Kalabria) – Włochy	32 500	32 965	32 800	33 200	33 150	1	29	32	2	2	30	1	13
Eparchia w Piana degli Albanesi na Sycylii	28 800	28 500	28 500	30 000	30 000	1	15	31	2	9	121	1	2
Monaster egzarchalny w Grottaferrata we Włoszech	104	98	98	98	90	0	1	0	13	17	3	0	0
Liczba całkowita	61 404	61 563	61 398	63 298	63 240	2	45	63	17	28	154	2	15

Bizantyjsko-węgierski Kościół katolicki

Struktura organizacyjna	1990	2000	2005	2006	2007	Bp.	Par.	K-d.	K-z.	Z.	S-z.	D-s.	S.
Eparchia w Hajdúdorog – Węgry	250 000	253 000	248 987	270 000	27 000	1	145	216	6	10	11	2	49
Egzarchat apostolski w Miskolcu – Węgry	22 000	25 000	19 948	20 000	20 000	0	30	43	0	0	0	0	3
Liczba całkowita	272 000	278 000	268 935	290 000	290 000	1	175	259	6	10	11	2	52

Oznaczenia: Bp. – liczba biskupów, Par. – liczba parafii, K-d. – liczba księży diecezjalnych, K-z. – liczba księży zakonnych, Z. – liczba zakonników, S-z. – liczba sióstr zakonnych, D-s. – liczba stałych diakonów, S. – liczba seminarzystów.

Bizantyjsko-albański Kościół katolicki

Struktura organizacyjna	1995	2000	2005	2006	2007	Bp.	Par.	K-d.	K-z.	Z.	S-z.	D-s.	S.
Administrator apostolski w południowej Albanii	1 121	2 474	3 200	3 400	3 510	1	9	2	10	14	85	0	0
Liczba całkowita	1 121	2 474	3 200	3 400	3 510	1	9	2	10	14	85	0	0

Oznaczenia: Bp. – liczba biskupów, Par. – liczba parafii, K-d. – liczba księży diecezjalnych, K-z. – liczba księży zakonnych, Z. – liczba zakonników, S-z. – liczba sióstr zakonnych, D-s. – liczba stałych diakonów, S. – liczba seminarzystów.

THE EASTERN CATHOLIC CHURCHES
THAT DO NOT HAVE THEIR OWN HIERARCHY
(SELECTED ISSUES)

S u m m a r y

The article studies those Churches that do not possess a hierarchy. When looking at the Code norms, it cannot escape notice that practically only three Canons directly relate to the abovementioned issue, namely Canons 174, 175, and 176 (CCEO). Hence the author, being doubtful, asks the fundamental question: has the legislator not forgotten about the remaining *sui iuris* Churches? Is this scarcity of laws in any way justified?

This author deals with four Byzantine communities only: Albanian, Georgian, Russian, and Byelorussian. On closer inspection, it seems that one can hardly provide an unequivocal answer to the question whether the four communities can be regarded as *sui iuris* church communities. Yet, all these Churches have a unique canon structure recognised by the Apostolic See, with the exception of the Georgian community. It seems obvious that for various reasons – be it historical, political, social, or legal ones – these communities did not fulfil necessary conditions to be regarded as *sui iuris* Churches. It must be noted that the recreation of those structures may necessitate the use of an exception to the rule. One thing remains certain though. The highest authority in Church, the Pope or the General Council, is the only authority that is empowered to delimit the lines along which the creation or recreation of a *sui iuris* Church may proceed.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: Kościoły wschodnie, Kościoły *sui iuris*, pozostałe Kościoły *sui iuris*.

Key words: Eastern Churches, *sui iuris* Churches, remaining *sui iuris* Churches.